

4. Господарський кодекс України. – [Електронний ресурс] : Закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV зі зм. та доп. внес. зг. законів України; станом на 12.08.2015 р. – Електрон. дан. (11 файлів). – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua>. – Назва з екрану.
5. Про деякі питання практики застосування норм Цивільного та Господарського кодексів України. – [Електронний ресурс] : інформаційний лист Вищого господарського суду України від 07.04.2008 р. № 01-8/211. – Електрон. дан. (3 файли). – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua>. – Назва з екрану.
6. Архипов Б.П. Юридическая природа фактического состава, опосредующего реорганизацию акционерного общества [Текст] / Б.П. Архипов // Законодательство. – 2002. – № 3. – С. 46–55.
7. Степанов Д.И. Правопреемство при реорганизации в форме выделения [Текст] / Д.И. Степанов // Вестник ВАС РФ. – 2002. – № 7. – С. 111–120.

ВАСИЛЕНКО М. Є.,
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри юридичних дисциплін
(Сумська філія Харківського національного
університету внутрішніх справ)

УДК 347

МІСЦЕ І РОЛЬ ПРАВОВОЇ ІНІЦІАТИВИ В СИСТЕМІ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

У статті охарактеризовано поняття «правова ініціатива» і розкрито її цивільно-правову природу. Здійснено змістовно-смісловий аналіз розглянутої правової категорії і визначені місце і роль правової ініціативи в системі цивільно-правового регулювання.

Ключові слова: *правова ініціатива, цивільно-правове регулювання, правова форма, цивільні правовідносини, свобода поведінки.*

В статье дана характеристика понятию «правовая инициатива» и раскрыта ее гражданско-правовая природа. Осуществлен содержательно-смысловой анализ рассматриваемой правовой категории и определены место и роль правовой инициативы в системе гражданско-правового регулирования.

Ключевые слова: *правовая инициатива, гражданско-правовое регулирование, правовая форма, гражданские правоотношения, свобода поведения.*

The article presents characteristics of concept of «Law Initiative» and disclosed its civil-legal nature. Realize substantial-semantic analysis of this legal category and place and role of legal initiatives in civil law regulation.

Key words: *law initiative, civil-legal regulation, legal form, civil relationship, freedom of behavior.*

Вступ. «Починаючи з епохи Просвітництва філософська думка з питань права розвиваючись і відточуючись у своєму єдиному русі незмінно схилялася до одного – до того, що основою права, його стрижнем і призначенням є свобода. І не просто свобода, не свобода взагалі, не в абстрактному розумінні ідея свободи, а ... реальна, в живій юридичній плоті свобода окремої, автономної людини».

У зв'язку з реальним формуванням демократичної держави питання про права і свободи індивіда висувуються на перший план. Одними з центральних і визначальних принципів

цивільно-правового регулювання стали принципи автономії волі учасників правовідносин і свободи в реалізації громадянських прав.

Зміст зазначених принципів розкривається наступним чином: по-перше, суб'єкти цивільного права, як правило, вільні діяти самостійно, незалежно від інших учасників і, що більш значуще, незалежно від держави; по-друге, вони мають реальну можливість проявити свою волю «зовні», іншими словами, проявити ініціативу, спрямовану на досягнення правового результату. Саме завдяки правовій ініціативі цивільні правовідносини виникають і отримують свій розвиток [1, с. 54–55].

Видається, що в нинішній час категорії «правова ініціатива» (ініціативність) приділяється недостатньо уваги. При цьому заявлене в темі статті правове явище відноситься до найважливіших проявів методу цивільно-правового регулювання. Зокрема, саме завдяки можливості діяти ініціативно і самостійно реалізується на практиці автономія волі суб'єктів цивільних правовідносин.

Постановка завдання. Отже, вивчення вищеназваної категорії видається актуальним. При цьому в рамках запропонованої статті ставиться завдання сформулювати поняття «правова ініціатива» і розкрити її цивільно-правову природу.

Результати дослідження. У цивілістичній науці сьогодні не вироблено єдиного підходу до розуміння правової ініціативи, так само як немає і адекватного визначення даному правовому явищу. Тим часом змістовно-смісловий аналіз розглянутої правової категорії дозволить не тільки точно сформулювати її дефініцію, але (що представляється більш значущим для розвитку науки цивільного права) і виявити місце і роль правової ініціативи в системі цивільно-правового регулювання.

Зважаючи на відсутність цивільно-правового визначення ініціативи звернемося до її загальнолексичного значення. Так, С.І. Ожегов пропонує таке формулювання ініціативи: «1) почин, спонукання до нових форм діяльності, підприємливість; 2) керівна роль в яких-небудь діях» [2].

У Словнику сучасної літературної мови ініціатива розглядається як почин, самостійне починання, перший крок у якій-небудь справі. В інших словниках значення ініціативи розкривається подібним чином.

Загальний аналіз даних дефініцій дозволяє зробити такі висновки: по-перше, поняття «ініціатива» і «підприємливість», «самостійність», по суті, ставляться в один синонімічний ряд, тобто розглядаються як поняття, близькі за своїм смисловим значенням, контентом; по-друге, саме ініціатива визначає мотиви і цілі особи, котра її проявила. Відповідно до цивільного права дані визначення інтерпретуються наступним чином: по-перше, ініціатива має місце тоді, коли суб'єкт цивільних правовідносин вільний у визначенні своїх прав та обов'язків, коли у нього є можливість самостійно здійснювати індивідуальну або спільно з іншими особами творчу діяльність; по-друге, ініціатива передбачає конкретні активні дії цього суб'єкта; по-третє, прояв особою ініціативи як реалізації внутрішнього спонукання, як його продовження «зовні», викликано інтересом, матеріальними потребами останнього, інакше навіть суб'єкту цивільних прав робити активні дії, ініціювати будь-яку діяльність.

Зроблені висновки надзвичайно важливі для розуміння ініціативи, розкриття її сутнісних характеристик у рамках цивільно-правового регулювання. У зв'язку з цим зупинимось докладніше на дослідженні перелічених вище висновків.

Ініціатива є вираз свободи, її носієм, є самостійна діяльність суб'єкта цивільного права у визначенні його прав і обов'язків.

Незважаючи на те, що ініціатива в цивільному праві має правову природу, недостатньо розглянути лише її правовий аспект. Крім правової форми, якої набуває ініціатива в рамках цивільно-правового регулювання, слід визначити, яке явище об'єктивної дійсності лежить в її основі, розкрити соціальний зміст ініціативи. Видається, що як і в диспозитивності соціальним змістом ініціативи є свобода. У загальнофілософському плані свобода, з одного боку, передбачає можливість прояву суб'єктом своєї волі в умовах усвідомлення законів розвитку природи і суспільства; з іншого боку – вона передбачає відсутність будь-яких обмежень, що пов'язують життя і діяльність окремої людини, групи людей чи усього суспільства в цілому. Свобода – це «здатність людини діяти у відповідності зі своїми інтересами і цілями, здійснювати вибір».

Свобода індивіда складається, по-перше, з тих форм і ступенів свободи дій, які встановлюються суспільним ладом, державою, партією, громадською думкою і т. д., по-друге, з

тих форм і ступенів свободи вибору дій, які визначаються, вирішуються самою особистістю безпосередньо. Іншими словами, свобода передбачає взаємозв'язок державного механізму з людиною, де перший виступає як законодавець, регулятор і гарант свободи, а другий – носій і розпорядник. Соціальній волі державою надається відповідна форма, а саме: «юридично визнана свобода існує в державі у формі закону». Таким чином, «за допомогою норм права визнається соціальна свобода, в них вона знаходить своє юридичне вираження» [3, с. 96].

Саме право як система загальнообов'язкових формально визначених норм виражає міру свободи людини, а сама міра свободи означає справедливість по відношенню до інших, формальну рівність суб'єктів права, упорядкованість суспільних відносин.

Об'єктивне право розглядається як «споконвічна обитель свободи людей, свободи кожного індивіда». Як зазначалося вище, саме право є гарантом свободи людей. Разом із тим воно визначає межі такої свободи, межі простору діяльності людей, межі ініціативи, які, у свою чергу, є необхідною умовою дотримання свободи інших людей, за межами якої діяльність людини стає свавіллям і порушує права, свободи інших індивідів. Крім цього, права покликані «оснащувати свободу людини дієвими засобами і механізмами, що дозволяють робити свободу людини реальністю» [4, с. 57].

Підбиваючи підсумок вищесказаного, можна зробити висновок про те, що громадянське суспільство – суспільство індивідів, що мають реальну, юридично закріплену і гарантовану державою свободу дій. Невідчужувані права і свободи людини захищаються законодавством, про що прямо вказано в ст. 21 КУ.

Правова ініціатива припускає активну позицію суб'єкта, вчинення ним конкретних дій.

У ході розгляду свободи як соціального змісту правової ініціативи був зроблений висновок про те, що саме завдяки правовому регулюванню (визначальну і вирішальну роль тут відіграє цивільно-правове регулювання) свобода індивіда стає реальністю.

Але сам по собі закон відкриває лише можливість для вільної дії, він не робить вільною людину. Для того щоб відчувати себе вільним, суб'єкт цивільного права повинен проявити себе у відносинах з навколишнім світом, здійснити яку-небудь діяльність.

Однак при цьому не варто забувати, що до здійснення конкретних дій відбувається формування волі особи. Розгляд даної категорії в рамках цього дослідження представляється доцільним, оскільки прояв ініціативи, з одного боку – реалізація волі особи; з іншого – обидва ці явища відображають в цілому сутність свободи суб'єктів цивільно-правового регулювання, тобто взаємозумовлені [5, с. 344].

Поведінку людини в цивільному обороті, за загальним правилом, складають лише вольові дії, коли їх суб'єкт має свідомість, волю, здатність передбачати наслідки своїх дій; при цьому воля особи автономна. Саме такі дії становлять предмет правового регулювання цивільного права. Наприклад, індивід сам визначає для себе найбільш прийнятний для конкретної ситуації варіант розвитку економічних відносин із контрагентами по угоді і свій план дій по здійсненню запланованого.

Свобода є свого роду базовим поняттям як для автономії, так і для ініціативи. При тому вона пов'язує обидві правові конструкції таким чином, що дозволяє учаснику цивільних правовідносин спочатку незалежно від інших суб'єктів сформувати свою волю всередині самого себе, а потім діяти на свій розсуд із метою реалізації задуманого. Іншими словами, свобода (реалізована через автономію волі і правову ініціативу) використовується як рушійна сила у формуванні, становленні та розвитку цивільних правовідносин.

Як було зазначено раніше, свобода визначається можливостями особи. Свобода як можливість отримує реальне вираження в практичній діяльності; вона виступає, врешті-решт, у вигляді вчинку суб'єкта, акта поведінки індивіда». Іншими словами, можливість перетворюється на дійсність за допомогою здійснення суб'єктом певних дій, проявом ініціативи. Так, наприклад, при укладенні цивільно-правового договору дії сторони спрямовані на визначення його умов, визначення контрагента, саму процедуру укладення договору і т. д.

Таким чином, свобода, реалізована в рамках цивільного права, передбачає діяльність. Тому й ініціатива як продовження волі особи «зовні» «в праві розглядається як діяльність, інакше як у діяльності вона не може бути виявлена» [6, с. 256].

Щоб краще усвідомити для себе суть цієї діяльності, звернемося до її розгляду і характеристики. По-перше, діяльність ця носить вибіркоковий характер, іншими словами, передбачає вибір варіанту поведінки, найбільш оптимального для застосування у сформованій ситуації. Дійсно, в силу специфіки цивільно-правового регулювання, законодавець практично у всіх цивільних пра-

вовідносинах (за винятком обмежень, встановлених законом) надає відповідному суб'єкту цивільного права можливість вибрати один із варіантів поведінки і реалізувати його. При цьому вибір варіанта зумовлюється метою, яку переслідує суб'єкт, вступаючи в цивільні правовідносини. По-друге, ця діяльність (тобто ініціатива суб'єктів) спрямована на встановлення суб'єктивних прав і обов'язків. Аналогічна позиція була висловлена відомим правознавцем Е.А. Флейшиц, на думку якої, «сфера дії цивільного права є сферою прояву ініціативи, тому що ніяке суб'єктивне майнове цивільне право ні за ким безпосередньо не закріплене; ніякий відповідно такому праву обов'язок ні на кого законом безпосередньо не покладений». Необхідно вчинення ініціативних дій для того, щоб стати володарем суб'єктивних прав і обов'язків. Правова ініціатива, виражена через поведінку, дію суб'єкта права, є необхідною передумовою для їх формування.

Чим же зумовлена можливість суб'єктів цивільного права діяти ініціативно, активно проявляти свою волю зовні? «По-перше, можливість суб'єктів діяти за своєю ініціативою забезпечується відсутністю підпорядкованості їх один одному – юридичною рівністю, а також рівноправністю. По-друге, ініціатива забезпечується юридичною свободою в придбанні прав і обов'язків, здійсненні прав і розпорядженні ними».

Основний вплив на ініціативу особистості надають інтереси, матеріальні потреби особи.

Саме конкретний інтерес служить джерелом ініціативної діяльності людей. Прояв громадянами, юридичними особами, іншими суб'єктами цивільних правовідносин ініціативи при здійсненні ними суб'єктивних цивільних прав і виконанні обов'язків метою має задоволення своїх інтересів і потреб.

Значення приватного інтересу важко переоцінити: саме його наявність є основоположним теоретичним критерієм, що дозволяє відмежувати приватне право від публічного. Сам приватний інтерес можна визначити як інтерес, де відсутній інтерес держави як суб'єкта суверенної політичної влади. Суті приватних прав (приватних інтересів) відповідає певне коло суспільних відносин і набір прийомів і способів їх регулювання.

Виходячи з вищевикладеного, можна зробити висновок, що в основі приватного інтересу окремої особи завжди лежать матеріальні потреби останньої.

Крім цього, інтерес будується на мисленні і поведінкових особливостях суб'єкта, який усвідомлює свої потреби і, як правило, здатний сам зробити активні дії для їх задоволення.

Проаналізувавши свої потреби, а потім сформувавши свою волю в процесі відображення об'єктивної дійсності у своїй свідомості, суб'єкт цивільного права переходить до активних дій по втіленню в життя задуманого і усвідомленого ним варіанта поведінки, спрямованого на породження прав і обов'язків.

У зв'язку з вищесказаним пропонується таке визначення правової ініціативи: це свобода (незалежність) суб'єкта цивільного права у визначенні своєї поведінки і пріоритетних напрямів своєї діяльності, виражена у формі конкретних дій, що мають на меті створення певних правових наслідків, і обумовлена, з одного боку, активністю і доцільністю людського мислення і мотивованими поведінковими особливостями людської особистості; з іншого – матеріальними потребами суб'єкта.

Висновки. Після того, як були проаналізовані характерні риси правової ініціативи в їх взаємозв'язку і обумовленості особливостями цивільно-правового регулювання в цілому, зробимо певні висновки:

1. Ініціатива знаходить найбільш яскравий прояв у галузі прав людини (заснованих на принципах природного права) і в приватному (цивільному) праві.

2. Ініціативність у правовому регулюванні цивільних правовідносин за своєю суттю є ініціативою суб'єкта, коли він незалежно від інших учасників цивільного обороту і держави визначає свою поведінкову лінію і діє в рамках наданих йому цивільно-правових можливостей.

3. Стимулятором ініціативи є приватний інтерес, матеріальні (об'єктивні) потреби і потреби особи.

Список використаних джерел:

1. Яковлев В.Ф. Избранные труды. Т. 2 : Гражданское право: История и современность. Кн. 1. – М. : Статут, 2012. – 976 с.
2. Ожегов С.И. Словарь русского языка. 24-е изд., испр. М. : ООО Издательский дом «ОНИКС 21 век»: ООО Издательство «Мир и Образование», 2005.
3. Голубцов В.Г. К вопросу о влиянии частного интереса на предмет и метод гражданского права / В.Г. Голубцов // Вестник Перм. ун-та. Юридические науки. 2003. – 324 с.

4. Щенникова Л.В. Принципы гражданского права: достижения цивилистики и законодательный эффект // Цивилистические записки: Межвузовский сборник научных трудов. Вып. 2. М. : Статут, 2002. – 256 с.

5. Цивільне право України : Академічний курс: підручник: У двох томах / за заг. ред. Я.М. Шевченко. – К. : Концерн «Видавничий дім «Ін Юре», 2003. – Т. 1. Загальна частина. – 520 с.

6. Красавчиков О.А. Категории науки гражданского права. Избранные труды: в 2 т. Т. 2. – М. : Статут, 2005. – 494 с.

КОЛОСОВА О. О.,
кандидат юридичних наук
(Черкаський факультет
Національного університету
«Одеська юридична академія»)

УДК 347.91/95

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЗОВУ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Стаття присвячена аналізу підстав і форм забезпечення позову в цивільному судочинстві й порядку та часу його реалізації як однієї із гарантій відновлення порушених прав та інтересів у цивільному процесуальному законодавстві України.

Ключові слова: цивільне судочинство, цивільний процес, судовий розгляд, засоби забезпечення, позов.

Статья посвящена анализу оснований и форм обеспечения иска в гражданском судопроизводстве и порядка и времени его реализации как одной из гарантий восстановления нарушенных прав и интересов в гражданском процессуальном законодательстве Украины.

Ключевые слова: гражданское судопроизводство, гражданский процесс, судебное разбирательство, средства обеспечения.

This article comes to characterize the analysis of evidence and forms of security for a claim in civil justice and its order and implementation time, as a guarantee for the civil procedural legislation of Ukraine for restitution of infringed rights and interests.

Key words: civil justice, civil procedure, judicial examination, means of provision, suit.

Вступ. Цивільний процесуальний кодекс України (далі – ЦПК України), відповідно до ст. 15, покликаний сприяти захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів, що виникають із цивільних, житлових, земельних, сімейних, трудових відносин та інших правовідносин, крім випадків, коли розгляд таких справ проводиться за правилами іншого судочинства. Але навіть винесення рішення суду на користь позивача чи заявника не завжди є гарантією для особи, що її права будуть відновлені, а інтереси реалізовані. Через це актуальним є дослідження, спрямовані на вдосконалення процесуальних засобів і механізмів, які реально сприяли б захисту порушених прав.

Постановка завдання. Метою статті є з'ясування особливостей забезпечення позову в цивільному судочинстві та проблемних моментів, пов'язаних із цим.

